

21-01-046

Diktning og livssyn

Av professor dr. philos. EILIV SKARD

I.

Det er snart gått 14 dager siden Arnulf Øverland holdt sitt foredrag i en studenterforening i Oslo. Flere aviser gjorde sitt beste for å gi foredraget publisitet. Men det maktet ikke å utløse noen livssynsdebatt. Hvis det i det hele fremkalte noen reaksjon, var det vel nærmest en viss forbauselse: ikke bare synsmåtene, men også argumenter og formuleringer var de gamle, velkjente; man merket neppe et pust av de mangfoldige nye tanker og problemstillinger som i den siste menneskealder er kommet frem i filosofi og fagvidenskap. En bok som Harald Schjelderups «Det skjulte menneske» ville da også ha betydd litt av et sjokk for denne bastante 1800-tallsmaterialisme.

Særlig måtte man forbauses over foredragets snevre horisont. Et vesentlig trekk i vår tids bilde er verdenskommunismens voldsomme, politiske og ideologiske pågang mot den frie verden; Øverland kjenner faren og har advart mot den, og han er selv ikke ubekjent med den smerte han har skildret i diktet «Kassandra» — diktet om den synske som advarer, men som ingen vil høre på. Man skulle da vente at han i et slikt foredrag, beregnet på ungdom, ville ha stilt

og besvart det spørsmål: Hvilket livssyn har vi som i denne tid kan samle og mobilisere den frie verden? Spørsmålet ble øyensynlig ikke berørt. Derimot fortsatte foredragsholderen utfortroent den propaganda for et materialistisk livssyn som bare kan tjene og fremme den kommunisme Øverland i virkeligheten ønsker å bekjempe.

II.

Viktigere er imidlertid et annet punkt. Det gjelder forholdet mellom diktning og livssyn, kunst og forkynnelse, et problem som i mange former tvinger seg inn på oss idag.

Arnulf Øverland har oftere fått høre at hans diktning, tross sin antireligiøse tendens, er preget av religiøs sprogbruk; også ved denne anledning ble dikteren gjort oppmerksom på den selvmotsetning som her synes å foreligge. Han skal ifølge et referat ha svart at han var takknemlig mot barnelærdommen «fordi den har forsynt meg med visse ord jeg kan bruke i min diktning».

Dette er å ta for lett på spørsmålet. Når en dikter kan bruke vendinger fra det religiøse sprog og på denne måte, «nå mennesker» (Øverlands uttrykk), da er det fordi dette sprog ikke bare blir for-

stått av hans lesere, men føles som uttrykk for noe verdifullt. Men de religiøse forestillinger bevarer sin verdi bare så lenge de bæres av menneskers tro. Hvis det skulle lykkes å utrydde denne tro, da ville det religiøse sprog ha mistet sin mening og ordene sin glans. Her burde dikteren føle at der foreligger en inkonsekvens som man umulig kan slå seg til ro med.

Men saken har en annen, alvorligere side. Når Øverland taler om at han har fått «visse ord» fra religionens sprog, er dette en utilitell bagatellisering. I virkeligheten gjelder det noe langt mer vesentlig enn lån av gloser.

For å vise det kunne man ta for seg f. eks. Øverlands siste diktsamling, «Den rykende tande» (en ikke ukjent bibelsk vending). Men det kan være tilstrekkelig å minne om det siste dikteren har offentliggjort, et nyttårsdikt (30. desember 1961) som tydelig vidner om kjennskap til Kirkens nyttårstekst, bønnen om at fikentreet må få lov å stå enda et år:

Forlat oss da i denne stund
hva ondt vi må ha gjort!
Kanhende grov vi ned vårt pund;
men vend dig ikke bort!

La oss få tid til neste nyl!
Da heves intet krus;
men alle går vi ut i by
og samles i ditt hus....!

Vår dag er kort. Vår angst er stor
ved tidens åpne grind.
O Gud, er der en sorg på jord,
som ikke og er din?

En bønn til Gud om tilgivelse for fortiden, om hjelp i fremtiden — kan man undres over at den er blitt anvendt i en nyttårspreken i en kirke? Og kan dikteren virkelig ville ha oss til å tro at det her bare er tale om «visse ord jeg kan bruke i min diktning»?

Alt stemmer i dette diktet. Det som ikke stemmer, er dikterens forklaring. Ifølge et referat skal han ha uttalt at han godt forstod det religiøse behov hos mennesker — «Behovet for illusjoner plager oss alle, det får endog noen av oss til å skrive vers». Slikt er ikke noen forklaring. Det er en bortforklaring — og en nedvurdering, ikke bare av hans egen diktning, men av diktningen som sådan.

Det er to dimensjoner som synes å være uunnværlige for all stor poesi. Det er sansen for det uendelige, den som er grunnlaget for all vår dype lengsel — «den grenseoverskridende tendens»; og det er den klare bevissthet om godt og ondt, uten hvilken livet mister sin dybde, sin spenning og sin verdighet. I sine beste dikt — Ibsen ville ha sagt: i mine beste øyeblikke — har Øverland, som alle betydelige diktere, levd i disse dimensjoner.

III.

Den svenske filosofiprofessor Hedenius rettet som kjent for en tid siden et voldsomt angrep på kirke og kristendom. I sin bok «Att välja livsåskådning» dynger han på hverandre argumenter mot de kristne trossetninger. Men det mest interessante i boken er faktisk de siste 10 linjer. Forfatteren har talt om Kristus; han var syk, han var en paranoid, men — han var viss på at han var den eneste vei til frelse for en forlatt verden. «Därför» — fortsetter Hedenius — «kan jag aldrig betrakta bilden av den korsfäste utan att känna ett styng i hjärtat. Ofta känner jag något som liknar förskräckelse och skam vid anblicken av detta kors, som så värtaligt påminner mig om vilket släkte jag tillhör. Och när jag vänder mig

bort, kan det kännas obeskrivligt tungt. Kommer det då aldrig en tid, då denna symbol har förlorat sin mening? Skall aldrig den tiden komma, då vi med gott samvete kan tänka, att korset talar inte längre sanning? Att det bara har historiskt intresse?»

Her lytter man — som alltid når der tales med drastisk ærlighet. Hedenius lar oss forstå at hans argumenter i virkeligheten lar ham selv stå dypt utilfredsstillt. Her taler menneske til menneske, og vi befinner oss på de dype vanne som betegner vår faktiske, menneskelige situasjon. Slik åpen tale koster antagelig noe for en filosofiprofessor. Den ville også koste for en poet. Men der finnes modige handlinger som betaler med de hundre fold.

IV.

Vårt folk skal takke Gud for at det har hatt diktere for hvem diktningen var alvor, for hvem diktning og liv var ett. En av dem bodde i «Grotten» noen år av sitt sterke, utadvendte liv. Og der kom diktere etter ham som talte med myndighet fordi de var overbevist om at både de selv og deres folk hadde en «Bestemmelse», som det gang på gang heter (med et uttrykk fra Kierkegaard) i Ibsens og Bjørnsons sterkeste dikterverk. Derfor fikk de sitt folk i tale, derfor kunne de bety så uendelig meget i denne nasjons liv. Våger vi å vente noe så stort av våre diktere idag? Sikkert er det at vi lever i en tid da vi alle, og ungdommen aller mest, roper på diktere med en visjon, med tro og myndighet, med evnen til å lede og begeistre. Diktere som ikke prøver å fornekte og latterliggjøre i sofistisk prosa det de har talt i inspirert poesi.

EILIV SKARD.